

NEKOLIKO NEVJERODOSTOJNIH TURSKIH NATPISA U SARAJEVU

DES INSCRIPTIONS APOCRYPHES DU XVEME SIECLE A SARAJEVO

U »Prilozima za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslavenskih naroda pod turskom vladavinom« (II, 92-112) objavljena je zbirka najstarijih sačuvanih turskih natpisa iz Sarajeva. Pri radu na toj zbirci pronađena su još četiri natpisa koji bi tu spadali, ali oni nisu tamo uvršteni stoga, što se prilikom proučavanja tih natpisa utvrdilo, da oni nisu vjerodostojni (autentični). To su natpisi sa nadgrobnog spomenika Haseći Have, Ajni-dedeta, Sems-i-dedeta i konačno, natpis s Jakub-Pašina mesdžida. Prvi ima označenu godina 840 (= 1436/37), drugi i treći 866 (= 1461/62), a zadnji 897 (= 1491/92).

Ovdje ću pokušati obrazložiti i dokazati tvrdnju da ti natpisi nisu vjerodostojni i da su nastali mnogo kasnije. To smatram potrebnim već i stoga, što je upravo sadržaj nekih od tih natpisa naveo neke naše pisce na pogrešne zaključke u pitanju postanka i razvoja starog Sarajeva. Tako se, npr., na osnovu natpisa na nadgrobnom spomeniku Haseći Havinom tvrdilo da je mesdžid ove Haseći Have najstariji islamski sakralni objekt u Sarajevu.

1. NATPIS NA NADGROBNOM SPOMENIKU HASEĆI HAVE. — Ovaj je natpis na turskom jeziku, u prozi, isklesan je dosta slabim sulus-pismom, a nalazio se na nadgrobnom spomeniku Haseći Have u dvorištu njezina mesdžida na početku Čemerline ulice za Husrev-begovom banjom. Mesdžid je izgorio 1879, a natpis zajedno sa spomenikom stajao je u dvorištu mesdžida do nazad petnaestak godina. Tekst natpisa glasi:

»Sahibetul-hajrati el-muntekil(e)¹ el-mrhume Haseki Havva ruhičun el-Fatiha. Sene 840.«

A to u prevodu znači:

Preminula i (od boga) pomilovana dobrotvor-ka Haseći Hava. Za njezinu dušu Fatiha. Godina 840 (trajala 16 VII 1436 — 4 VII 1437).

Taj natpis prvi je objavio Mustafa Hilmi (Muhibić) i pritom dao nepotpun i pogrešno datiran tekst (godina 848 mjesto 840). On zaključuje »da je žena Haseći Hava načinila džamiju prije ulaska Turaka u Bosnu na 19 godina.« U nastavku svog izlaganja Muhibić konstatira da se ne može poreći vjerodostojnost toga natpisa, kada se uzme u obzir da je prije osvojenja Bosne po Turcima sjedio u Bosni sultanov namjesnik koji je u njegovo ime pobirao danak od bosanskih vladara.²

Kasnije je Šejh Sejfudin Kemura objavio faksimil i prevod toga istog natpisa. Za grob Haseći Havin kaže, da je ponisko ograđen klesanim kamenjem (dakle sa santračem) da su na njemu nišani visoki oko 70 cm, na sedam uglova, i da na samim nišanima nema znaka, da li su muški ili ženski. Za dobrotvorku Havu Kemura tvrdi »da je supruga nekog »hasećije«, tj. povjerenika kome je bilo povjereno pobiranje prihoda carskih hasova ... a koji se nastanio u Sarajevu kada su Turci prodrli u Sarajevsko Polje.«³ Isti autor kasnije u uvodu svoga rada »Sarajevske muftije od 1519—1916« konstatira da su prilikom zauzeća Bosne 1463 g. u Bosni postojale 3 džamije: Careva, Nesuhbegova i Haseći Hava-kadune.

I dr. Ćiro Truhelka nabrajajući objekte koji su sagrađeni u Sarajevu prije Husrev-bega navodi za Haseći Havin mesdžid, da je najstarija građevina u Sarajevu i da je sagrađena 1436, ali se, u neko-liko, ograđuje time, što kaže da je taj podatak do-nio na osnovu Kemurinih radova i zabilježaka.⁴

¹ Po pravilima arapskog jezika treba da stoji *el-muntekile*.

² Prilog istoriji Sarajeva, GZM I 1889, str. 17—20.

³ Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe, GZM XXIII 1911, str. 538.

⁴ Gazi Husref beg, njegov život i njegovo doba, GZM XXIV 1912, str. 149.

Nije nam poznat tačan datum postanka Haseći Havinog mesdžida. Prvi spomen ovoj džamiji imamo u sarajevskom sidžilu iz god. 965/66 (= 1557/58) godine.⁵

Naprijed je već spomenuto da je nestalo nadgrobno spomenika Haseći Have, a s njim zajedno propao je i sam natpis. No, zahvaljujući okolnosti, da se sačuvao faksimil toga natpisa i opis nadgrobno spomenika, na kome je natpis stajao može se već i na osnovu toga dokazati da taj natpis i sam spomenik ne potječu iz godine koja je tamo označena, nego iz mnogo kasnijeg vremena.

Prije svega oblik nišana ne odgovara formi nišana iz XV vijeka. Naime, turski nišani XV vijeka sačinjavaju posebnu vrstu nadgrobni spomenika koji se po svojim dimenzijama, klesarskom radu i raznim znakovima bitno razlikuju od spomenika ove vrste iz kasnijih stoljeća turskog perioda.

I Vladislav Skarić u svome radu »Postanak Sarajeva i njegov teritorijalni razvitak u 15. i 16. vijeku« konstatira, da forma Haseći Havinog nadgrobno spomenika ne odgovara XV stoljeću, a tada se još ovaj nišan nalazio usprav.⁶ Osim toga važno je istaknuti da dosada ni na jednom nišanu iz XV vijeka nije u čitavoj Bosni nađen orijentalni natpis.

Ne možemo uzeti da ovaj natpis potječe iz 840 godine dalje, i stoga, što nam to ne dopušta ni sama stilizacija. Naime, ovakva stilizacija natpisa na nišanima pojavljuje se tek koncem XVII vijeka.

Konačno se može istaknuti još i to, da je oblik brojke 4 u broju godine smrti Haseći Havine također novijeg vremena; bitno se razlikuje od starijeg načina pisanja, koji je bio u upotrebi i početkom XVII vijeka.

Na osnovu svega toga može se sa sigurnošću tvrditi da je natpis nastao mnogo kasnije, svakako negdje potkraj XVIII ili početkom XIX vijeka. Šta više, smatram da je ovaj natpis nastao upravo 1814 godine. Naime, u istom groblju, u kome se nalazio nišan te Haseći Have, postojao je i nišan s natpisom nekog Mula Ibrahima Muhića iz godine 1230 (= 1814) g., a i taj je natpis Kemura također objavio. Upoređujući faksimil natpisa sa Haseći Havinog nadgrobno spomenika s faksimilom natpisa na grobu spomenutog Mula Ibrahima, uočava se, da su oba natpisa pisana istom rukom. Na osnovu toga pretpostavljam, da natpis na nišanu Haseći Have potječe upravo iz 1230 (1814) godine. Na to upućuje i važna činjenica, što je baš te godine stanovnik Haseći Hava mahale *Hadži Mehmed Memišaga* (Mačković), sin *Hadži Abdulahov* obnovio Haseći Havin mesdžid i uz njega sagradio još neke objekte.⁷ Tom prilikom je vjerovatno taj vakif kao spomen na dobrotvorku dao obnoviti ovaj natpis i njezin nadgrobni spomenik.

⁵ Sidžil br. 2 u Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

⁶ GZM XLI 1929, sv. II, str. 44–45.

⁷ Sidžil br. 55, str. 170, u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

Godina 840 u natpisu stavljena je, svakako, prema netačnom predanju.

Na osnovu svega toga smatram da natpis na nadgrobno spomeniku Haseći Have nije vjerodostojan, da on potječe iz mnogo kasnijeg vremena i da je sasvim pogrešno na osnovu datuma ovog natpisa zaključivati da je najstarija džamija u Sarajevu Haseći Havin mesdžid. Najstarija sarajevska džamija je svakako Careva džamija koja je sagrađena iza 1451, a prije 1463, a koja i nosi ime »Atik«, t. j. Stara, a tim se imenom označava najstarija džamija u mjestu.

Usput napominjemo da izraz *haseći* ne znači »povjerenika za pobiranje prihoda carskih hasova«, kako je to objašnjavao Kemura, nego je to naziv posebnog odreda jeničara, a prihode carskih hasova pobirao je emin.

2. NATPISI NA NIŠANIMA AJNI-DEDETA I ŠEMSI-DEDETA. — Nišani s tim natpisima prvotno su stajali u turbetu *Gaziler* prema Gazi Ali-pašinoj džamiji. Prilikom skorašnje regulacije puta turbe je porušeno, a spomenici zajedno s natpisima prenešeni su i usađeni u groblje spomenute džamije gdje se i danas nalaze.

Oba su natpisa sastavljena na turskom jeziku u stihovima, a ispisani su dželi-sulus pismom na dvije strane uzglavnih nišana. Nišani su od običnog vapnenca sa kvadratičnom osnovicom (17X17 cm; vis. 95 cm) i imaju kauke derviša nakšibendijskog reda. Faksimile i prevode tih natpisa objavio je Kemura.⁸

⁸ Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe, GZM XXIII 1911, str. 183–186.

Natpisi na jednoj i drugoj strani Ajni-dedetova nišana

Kod oba ova natpisa ima priličan broj ortografskih grešaka koje su po svoj prilici nastale krivnjom njevešta kaligrafa, a na koje iz tehničkih razloga nismo u mogućnosti ovdje sada ukazati. Zato dajemo samo faksimile i prevode natpisa. Za dešifriranje tih natpisa dugujem zahvalnost prof. dru. Šaćiru Sikiraću na ukazanoj stručnoj pomoći.

Natpis sa Ajni-dedetovog nadgrobnog spomenika u slobodnom nerimovanom prevodu glasi:

*Vrata ovog dvorca su rajska vrata,
Jer tu počiva vladar carstva božje ugodnosti;
On je prijatelj njegovog veličanstva sultana*

Fatiha,

*Kojeg je upućivao na propise o borbi.
Prava ličnost njegova, nastojeći da se odrazi
u ogledalu božje upute, sjedinila se s bogova.
Njegova čista osoba je živa u grobu,
Jer je on umro u borbi mučeničkom smrću.
Srce, kada preletiš sedam nebesa,
Traži kronogram njegove (smrti) u moru božje
milosti!*

Godina 866

Godina Ajni-dedetove smrti sadržana je u riječima »derjai rahmet.« Međutim kada po obdžed sistemu saberemo brojčanu vrijednost pojedinih slova u ovim riječima dobićemo godinu 873 kako to vidimo iz sljedećeg zbira: $d = 4 + 2r = 400 + 2j = 20 + elif = 1 + h = 8 + m = 40 + t = 400 = 873$.

Da bismo dobili godinu 866 koja je i brojkama isklesana ispod teksta natpisa moramo, dakle, od zbira 873 oduzeti 7, a na to aludira i sam autor natpisa u predzadnjem distihonu.

Prevod natpisa sa nadgrobnog spomenika Šemsi-dedeta glasi:

*Palata ovog svijeta je nesigurna temelja,
Svako mirovanje na ovom mjestu je uzaludno.
Prispjevši počivalištu sunca znanja,
Ne odvrćaj svoje srce od njegovih otkrovenja.
S ovog položaja, kojem hodočaste velikani svijeta,
Daje pouku mučenik najbolje vojske.
On je uistinu vladar izvidnice!
Njegova mazga je predvodila Fatihovu vojsku.
Pet stupova vjere daju kronogram njegove smrti:
Ta on je na putu mučeništva dao svoju dušu!*

Godina 866

Kod ovog natpisa trebamo postupiti obratno od slučaja u prethodnom natpisu. Naime, ovdje brojčana vrijednost kronograma je 861. Da bismo dobili godinu 866 trebamo, dakle, zbiru 861 dodati još 5, a za takav postupak imamo oslonca u predzadnjem stihu ovog natpisa. Prema tome brojčana vrijednost kronograma ovog natpisa izgleda ovako: $2 \check{c} = 6 + v = 6 + 4d = 16 + 2r = 400 + 3 elifa = 3 + 2h = 10 + \check{s} = 300 + 3j = 30 + n = 50 + m = 40 = 861 + 5 = 866$ ($6 \times 1461 - 25 \times 1462$).

Oba ta natpisa, a i spomenici, na kojima se oni nalaze, ne potječu iz godine 866 (= 1461/62), koja je u njima označena nego iz mnogo kasnijeg vre-

Natpis na nišanu Šemsi-dedeta

mena. To se može zaključiti već po samoj vanjskoj formi i stilizaciji tih natpisa. Sve ono, što je rečeno za formu nadgrobnog spomenika i stilizaciju natpisa Haseći Have, vrijedi, uglavnom, i za ova dva natpisa i njihove spomenike.

A sada da vidimo vrijednost ovih natpisa i spomenika sa istorijskog gledišta. Po narodnoj predaji Ajni-dede i Šemsi-dede su savremenici sultana Fatiha Mehmeda II i poginuli su za vrijeme osvajanja Bosne po Turcima. Međutim, poznato je da se Sarajevo i njegova bliža okolina nalazi definitivno u turskoj vlasti najmanje jedan decenij prije osvajanja Bosne godine 1463. Iz toga proizlazi, da tada nije moglo biti nikakvih bojeva u sarajevskom kraju, a onda tu nije mogao niko ni poginuti u boju.

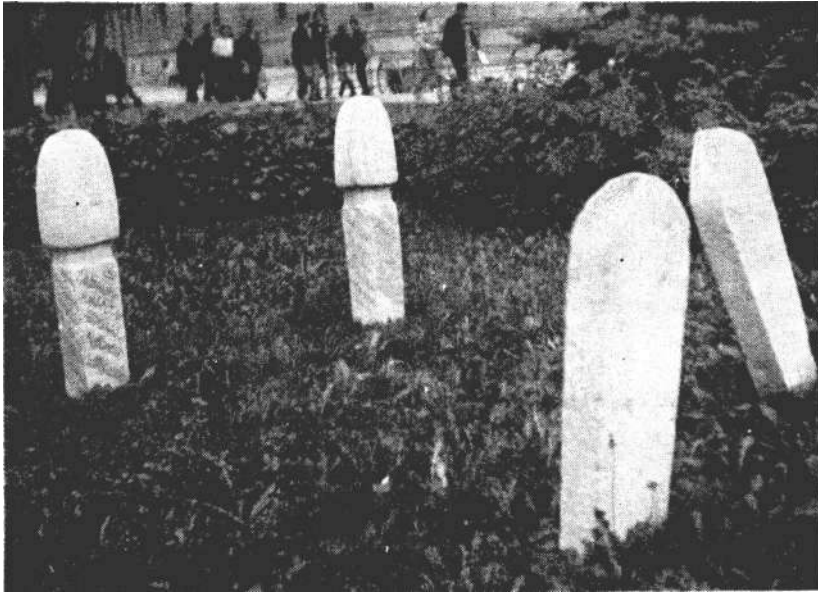
Najraniji spomen Gaziler tekiji nalazimo u Kemalbegovom testamentu iz godine 945 (= 1538/39),⁹ ali se u njemu ne spominju ovi šehidi. Međutim, u jednoj drugoj bilješci u sidžilu sarajevskog kadije iz godine 1565/66¹⁰ spominje se Fatima kći Ajni-dedetova. Ime Ajni-dede nigdje se više ne spominje u tome sidžilu, pa je vjerovatno taj Ajni-dede bio otac navedene Fatime. U tome slučaju Ajni-dede nije mogao umrijeti 866 (= 1461/62), nego mnogo kasnije.

I ovdje se postavlja pitanje datuma postanka ovih dvaju natpisa i njihovih spomenika.

Ako bolje promotrimo tekstove tih natpisa, uočićemo da su oni djelo vješta pjesnika i, po tadašnjim shvatanjima, vrlo obrazovana čovjeka. Međutim, sačuvala nam se jedna pretstavka na turskom jeziku, koju je sastavio poznati sarajevski

⁹ Original testamta u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

¹⁰ Sidžil br. 2 u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

Nišani Ajni-dedeta i Šemsi-dedeta u dvorištu Alipašine džamije u Sarajevu (snim. D. Vidović 1953 g.)

pjesnik Muhamed Nerkesija (1592—1634),¹¹ a odnosi se upravo na turbe u kojem su pokopani ovi derviši. Nerkesija tom pretstavkom u stihovima moli tadašnjeg valiju da popravi Gaziler turbe.¹³ Ta važna okolnost upućuje, da je Nerkesija spjevao i natpise na nadgrobni spomenicima ovih derviša, a to je moglo biti tek negdje početkom XVII stoljeća. I nadgrobni spomenici njihovi svakako potječu, najranije iz ovog doba.

3. NATPIS NAD ULAZOM U JAKUB-PAŠIN MESDŽID. — Taj natpis stajao je nad glavnim ulazom u Jakub-pašin mesdžid koji se nalazio na uglu Megare i Magode ulice. Mesdžid je porušen 1936, a s njim je nestalo i natpisa, koji je bio običnom bojom ispisan na zidu više ulaza u džamiju.

Prepis natpisa sačuvao nam se kod Kemure,¹⁴ a glasi ovako:

¹¹ O Nerkesiji vidi: Dr. Safvet-beg Bašagić, Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti, GZM XXIV 1912, 59—72.

¹² Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe, GZM XXIII 1911, str. 184—185.

»*Kušad bad be devlet hemiše-ra in dergah be hakki ešhedu en la ilahe illallah. Sahibul-hajrati Jakub paša fi sene 897.*«

U prevodu to znači:

»*Neka je ova bogomolja sa srećom svakome otvorena u ime jedinog boga. Dobrotvor Jakub paša. U godini 897 (1491—1492).*

Kako je taj mesdžid izgorio pri navali Eugena Savojskog na Sarajevo 1697 godine, to je pri obnovi ovog mesdžida mogao nastati i ovaj natpis.

Spomenuti mesdžid sagradio je Jakub-paša u doba svoga namjesnikovanja u Bosni (1491—1493), Jakub-paša je rodom iz Bosne i bio je značajna ličnost u turskoj carevini u doba vladavine Mehmeda II Fatih i Bajezida II. Istakao se i kao vojskovođa i kao pjesnik. Kratko vrijeme bio je i veliki vezir.¹⁴

¹³ Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe, GZM XXII 1910, str. 209—210.

¹⁴ O Jakub-paši vidi: A. Olesnicki, Bošnjak Hadum Jakub-paša, pobjednik na Krbavskom Polju 1493, Rad Jugosl. akademije, knj. 264, Zagreb 1938, str. 23—160.

RÉSUMÉ

On traite ici les inscriptions orientales suivantes de Sarajevo: les inscriptions sur les monuments funéraires de Haseci Hava de 840 (1436—1437), celle de Ajni Dede et de Semsî-Dede de 866 (1461—1462), ainsi que l'inscription sur le tombeau funéraire de Jakub-pacha de 897 (1491—1492).

L'auteur démontre, en raison des formes des monuments funéraires et de la stylisation des inscriptions funéraires, que ces inscriptions appartiennent à une époque postérieure et non aux années qui y sont marquées.